

תקציר מנהלים

מדינת ישראל הוגדרה לא פעם כ"נס פיתוח" – כלכלת אי שלמעלה מחצית משטחה הוא מדברי, שעברה תיעוש מהיר והקימה כלכלה המבוססת על שירותים וטכנולוגיה, והפכה למובילה עולמית בתחומים כגון סייבר, מים, בריאות, חקלאות, אנרגיה ועוד. ניסיון וידע יקרי-ערך אלה יכולים לשמש כלי להעמקת שיתוף הפעולה הישראלי עם העולם המתפתח באופן שיתרום לפתרון האתגרים הגלובאליים המשמעותיים עמם מתמודדות מדינות מתפתחות, יניב רווח דיפלומטי וכלכלי עבור מדינת ישראל, ואף יחזק את הקשר של ישראל עם יהדות התפוצות. אולם, בניגוד למדינות מפותחות אחרות, לישראל חסרה מדיניות מגובשת של פיתוח בינלאומי והיא מפגרת אחרי מרבית מדינות ה-OECD בכל הנוגע להשקעה בפיתוח בינלאומי וסיוע הומניטרי.

בהינתן משאביה המוגבלים של ישראל, קיימת חשיבות עליונה לשימוש אסטרטגי, חכם וממוקד בנכסיה ויתרונותיה של מדינת ישראל כדי להפכה לשחקנית קטנה אך משמעותית בזירת הפיתוח הבינלאומי והסיוע ההומניטרי. הדבר דורש חשיבה מחודשת לגבי סדרי העדיפויות ואופן הפעילות של ישראל בעולם המתפתח, הסרת חסמים, ניצול הזדמנויות וקידום שיתוף פעולה בין מגזרי. כדי להציע מענה לאתגר זה, האגודה לפיתוח בינלאומי – סיד ישראל (להלן: "סיד ישראל") ניהלה בשנה האחרונה תהליך חשיבה אסטרטגי שמטרתו לגבש מדיניות להשאת האימפקט הישראלי ושיתוף הפעולה עם העולם המתפתח.

התהליך נוהל על-ידי צוות היגוי מצומצם מהאגודה לפיתוח בינלאומי ורוכז על-ידי ד"ר ג'ניפר שקבטור (יועצת בכירה לבנק העולמי ומרצה במרכז הבינתחומי, הרצליה). עבודתו של הצוות התבססה על ניתוח ניסיון של מדינות אחרות בתחום, היועצויות, ראיונות עומק סקרי חברות פרטיות וסקר דעת קהל. סה"כ ערך הצוות למעלה מ-50 ראיונות עם גורמי מפתח מן המגזר הציבורי, המגזר הפרטי, האקדמיה, החברה האזרחית ויהדות התפוצות, וכן 5 קבוצות מיקוד עם שחקנים מרכזיים בתחום וסקר דעת קהל. במסגרת התהליך האסטרטגי אורגנו אף מספר דיונים פומביים, לרבות הכנס השנתי של הפיתוח הבינלאומי בכנסת, שולחן עגול בכנס שדרות לחברה, שולחנות עגולים במסגרת ביקורו של נשיא המדינה ראובן (רובי) ריבלין לאתיופיה ועוד. עבודתו של הצוות אף הובילה לקבלתה של החלטת ממשלה מס' 4021 שמטרתה לקדם את העשייה הישראלית בעולם המתפתח.

התהליך העלה שש המלצות כלליות ומערכתיות שנדרשות להשאת האימפקט הישראלי בעולם המתפתח:

1 מעבר משיח של סיוע לשיח של שיתוף פעולה בכל הנוגע לעשייה הישראלית בעולם המתפתח: יש לקדם גישה

המעודדת שיתופי פעולה בין משרדי הממשלה, ארגוני חברה אזרחית והסקטור הפרטי שהם בבחינת win-win – עשייה שיש בה תרומה לפתרון אתגרי פיתוח ספציפיים במדינות מתפתחות, תוך שהיא מניבה רווח כלכלי ו/או דיפלומטי עבור הגורמים הישראליים.

2 כינון גורם ממשלתי מתכלל שיהיה אמון על התוויית, עדכון, יישום והערכת המדיניות בתחום: הביזור וחוסר התיאום

הנוכחיים בין משרדי הממשלה מפחיתים משמעותית את פוטנציאל האימפקט הישראלי בעולם המתפתח. מן ההיועצויות בשטח עולה צורך ברור וחד משמעי לתיאום הפעילות הממשלתית בתחום ולכך שתהיה יד מכוונת שתנחה ותיסייע לחברות ולארגונים שמבקשים לפעול בתחום.

אנו ממליצים להקים יישות ממשלתית שתשמש כגורם המתכלל שיהיה אמון על התוויית ועדכון המדיניות בתחום, פיתוח כלי התמיכה הממשלתיים וההערכה שלהם, וכן הפעלת המשרדים השונים העוסקים בתחום, תיאום ביניהם והכוונתם בהתאם למדיניות ולצרכים המשתנים מעת לעת. גורם זה אף יאפשר קיומה של כתובת ממשלתית אחת שיהיה לה מבט על בכל הנוגע לצרכים של הארגונים והחברות בתחום, ושייצטברו בה הניסיון והידע הקשורים בכל הנוגע לשיתופי הפעולה עם העולם המתפתח.

גורם מתכלל מסוג זה יכול לפעול כיחידת סמך במשרד ראש הממשלה (כדוגמת מערך הסייבר הלאומי) או כמשרד ממשלתי ייעודי (לדוגמה, תוך הפיכתו של המשרד לשיתוף פעולה אזורי למשרד לשת"פ בינלאומי).

3 הקמת קרן ישראלית לקדם שיתוף הפעולה עם העולם המתפתח: אחד האתגרים המרכזיים בהם נתקלים חברות

וארגונים ישראליים המבקשים לפעול בעולם המתפתח הוא הקושי שבגיוס מימון ובטוחות לפעילותם. הדבר גורם לחלק מן החברות והארגונים להפנות עורף לפעילות בעולם המתפתח, ולחלק אחר לבחון אפשרויות למימון מחוץ לישראל, ובכך להקטין את פוטנציאל האימפקט הישראלי בתחום. על כן, בנק או קרן ישראלית לפיתוח יכולים לשחק תפקיד מפתח בעידוד העשייה הישראלית במדינות מתפתחות, תוך תרומה לפתרונם של אתגרי פיתוח קונקרטיים במדינות היעד ויצירת רווח עבור הגורמים הישראליים המעורבים. אנו ממליצים כי הקרן הישראלית לפיתוח תפעל לפי העקרונות המנחים הבאים:

✓ **בעלות ממשלתית-ציבורית-פרטית משותפת.** מומלץ כי אחוזי האחזקה בקרן יתחלקו בין הממשלה (ובאופן ספציפי יותר, הגורם הממשלתי שיהיה אמון על התוויית ויישום מדיניות שיתוף הפעולה עם מדינות מתפתחות) לבין מוסדות ציבוריים-בנקים מסחריים, קרנות פנסיה וחברות ביטוח, לצד משקיעים פרטיים.

✓ **פעילות על בסיס עקרון ה- blended finance, שמשלב השקעות אקוויטי, הלוואות, מענקים ובטוחות.** על הקרן לפעול כדוגמת ה-DFIs האירופיים על מנת להעניק חבילת תמיכה מימונית וביטוחית מקיפה ומגוונת למשקיעים הפוטנציאליים, לגדר את סיכונים של המשקיעים ולתרום לשיפור והשבחת הפרויקטים.

✓ **תיעוד של פרויקטים שעונים על הקטריונים הבאים:** (1) תורמים להשגת מטרות פיתוח בר-הקיימא של האו"ם (SDGs); (2) שיש בביצוע שלהם יתרון יחסי לחברות וארגונים ישראליים (מבחינת סקטוראליות, גיאוגרפיה, וכו'); (3) שיש בהם כדי לקדם שיתופי פעולה אסטרטגיים ארוכי-טווח בין ישראל למדינה המתפתחת; (4) שמשלבים עשייה עסקית וחברתית; (5) שיוצרים שיתופי פעולה בין חברות וארגונים ישראליים לגורמים שמייצגים את יהדות התפוצות.

✓ **הענקת שירותי ייעוץ ותמיכה** לחברות וארגונים שמבקשים להרחיב את עשייתם בעולם המתפתח בתחומים הרלבנטיים (בנוסף לסיוע המימוני/ביטוחי).

4 מיקוד אסטרטגי: הביזור הרב של הפעילות הישראלית בתחום הפיתוח הבינלאומי במדינות ובסקטורים שונים, היעדר התיאום בין המשרדים השונים והמשאבים המוגבלים שמוקצים לתחום מפחיתים משמעותית את פוטנציאל האימפקט הישראלי בעולם המתפתח. המלצה חד משמעית שעלתה מן ההיוועצויות היא להגדיר באופן ברור את סדרי העדיפויות של המדיניות הישראלית לשיתוף פעולה עם העולם המתפתח. המיקוד האסטרטגי יכול לכלול הן מדינות יעד ספציפיות שעמן ממשלת ישראל רואה את הצורך לחזק קשרים, והן סקטורים שבהם יש לישראל יתרון יחסי מסורתי. שיקולים נוספים שיכולים להיות רלבנטיים בהקשר זה הינם הערכת ההיצע בשוק הישראלי; צרכים דיפלומטיים; צרכים כלכליים; ניסיון וקשרי עבר; התחייבויות בינלאומיות; תרומה ליעדי פיתוח בר קיימא של האו"ם; ומינוף החדשנות הישראלית.

5 שיפור כלי התמיכה הממשלתיים לחברות ולארגונים ישראליים: התהליך האסטרטגי העלה מספר אפיקים שבהם ניתן לשפר משמעותית את התמיכה הממשלתית המוענקת לחברות פרטיות ולארגוני חברה אזרחית השואפים להרחיב את עשייתם בעולם המתפתח. אלה כוללים:

- ✓ **העלאת מודעות:**
- יצירת ידע (עידוד ותמיכה במחקר אקדמי בתחום הפיתוח הבינלאומי וה-SDGs, וכן מחקרי שדה להערכת יוזמות שונות בתחום);
- פעילות ציבורית (עריכת אירועים ציבוריים, השקת קמפיינים באמצעי תקשורת, רתימת עיתונאים, מובילי דעת קהל ו"כוכבים" להעלאת מודעות ציבורית לתחום);
- פעילות חינוכית (תמיכה בתכניות לימוד ותכנים העוסקים באתגרים גלובאליים בבתי ספר); עידוד מחקר, תכניות לימוד, קורסים ייעודיים ומחקרי שדה בתחום הפיתוח הבינלאומי במוסדות להשכלה גבוהה; וכן עידוד התמחויות והתנדבויות בתחום בישראל ו/או בעולם המתפתח;
- פעילות פרלמנטרית (עידוד פעילות השדולה הפרלמנטית לקידום העשייה הישראלית בעולם המתפתח, עריכת אירועים בתחום, קידום שת"פ בילטרלי עם פרלמנטים במדינות מתפתחות).

✓ **בניית יכולות של חברות וארגונים:** היעדר המודעות של חברות וארגונים ישראליים להזדמנויות בעולם המתפתח ולאופן ניהול העסקים במדינות אלה מוביל לפספוס פוטנציאל להרחבת פעילות עסקית וחברתית בשווקים אלה. התהליך האסטרטגי העלה בהקשר זה את חשיבות התמיכה הממשלתית הן בבניית היכולות של הסקטור הפרטי והן בבניית יכולתם של ארגוני חברה אזרחית שפעילים במדינות מתפתחות.

הגישה שמומלץ לאמץ בהקשר זה היא **המודל של המרכזים לטיפוח יזמות (מטי"י)** שמעניקים שירותים לבעלי עסקים קטנים בישראל. מודל מסוג זה יכול לכלול: יצירת פלטפורמה אינטרנטית ייעודית; הנגשת מידע לגבי קורסים, הדרכות והכשרות רלבנטיות; הנגשת מידע לגבי אפשרויות לגיוס מימון, ערבויות ובטחונות; הנגשת מידע לגבי ייעוץ וליווי עסקי שוטפים; וכן פרסומים מיוחדים הנוגעים לפרויקטים מיוחדים, הזדמנויות עסקיות, אירועי נטוורקינג ועוד. מומלץ כי פלטפורמה מסוג זה תהיה חלק ממערך השירותים המוענקים במסגרת הקרן הישראלית לשיתוף פעולה עם העולם המתפתח.

✓ **ייעול כלי המימון הממשלתיים:** התמיכה הממשלתית בחברות מן הסקטור הפרטי וארגוני חברה אזרחית המעוניינים לפעול בשווקים המתפתחים נתפסת לעתים קרובות כבלתי מספקת, והדבר מעמיד את החברות והארגונים הישראליים בעמדת נחיתות לעומת מתחריהם ממדינות אחרות.

במסגרת התמיכה ב**סקטור הפרטי**, יש לבחון מודלים של מענקים יעודיים, מימון משלים, הלוואות מסובסדות, ערבויות, וכלים פיננסיים וביטוחיים אחרים – שכולם ינהלו על-ידי הקרן הישראלית לשתוף פעולה עם העולם המתפתח.

במסגרת התמיכה ב**ארגוני חברה אזרחית**, מומלץ לאמץ את המודל האירופי והאמריקאי, במסגרתו ארגוני חברה אזרחית משמשים כקבלני ביצוע אמינים למגוון פרויקטים של פיתוח בינלאומי וסיוע הומניטרי שממומנים ונתמכים על-ידי הממשלות. בהקשר הישראלי, ארגוני חברה אזרחית יכולים לשחק תפקיד מרכזי בייצוא הידע והניסיון הישראליים בתחומים כגון חינוך, בריאות, פיתוח קהילתי. בהינתן מקורות מימון זמינים, ארגונים אלה יכולים להתנהל בעילות רבה יותר מן המנגנונים הממשלתיים, תוך תרומה לפתרון בעיות במדינות המתפתחות ושיפור התדמית הישראלית. **על מנת לקדם את פעילותם של ארגונים אלה, בעולם המתפתח, אנו ממליצים להפעיל מנגנון תמיכה ממשלתי, במודל של מענקי תמיכה לארגוני חברה אזרחית הפעילים בישראל.** פירוט לגבי "מענקי התמיכות" המוצעים מובא בנספח א'.

✓ **עידוד שיתופי פעולה חוצי-מגזרים:** לארגונים וחברות חסרים תיאום ומידע לגבי הצרכים וההזדמנויות במדינות היעד וחסרות פלטפורמות לפיתוח קשרים עם שותפים ישראליים פוטנציאליים. על כן, על מדיניות האימפקט הישראלי להיות מושתתת על שיתוף פעולה ותיאום בין הסקטורים השונים, בסיוע הממשלה ועם מעורבות אקדמית משמעותית, לרבות יצירת פלטפורמות לשיתוף במידע, ידע וניסיון באמצעות רשתות חברתיות, פורומים יעודיים, קבוצות עבודה ועוד; עידוד שיתופי פעולה באמצעות מענקים, הלוואות מסובסדות לפרויקטים משותפים, הטבות מס, תכניות מאגדים ועוד; פיתוח מודלים פיננסיים חדשניים המשלבים את האינטרסים השונים של החברה האזרחית והמגזר העסקי; ועידוד שיתופי פעולה בין סטרטאפים לארגוני חברה אזרחית בעלי נוכחות משמעותית בשטח למטרות פיילוט, הערכות היתכנות ועוד.

✓ **עידוד שיתופי פעולה עם יהדות התפוצות:** מעורבות משמעותית של ישראל בעולם המתפתח מהווה הזדמנות נדירה ליצירת סדר יום משותף בין ישראל ליהדות תפוצות וחיבור של צעירים יהודים לזהותם סביב ערכים של תיקון עולם. יחד עם זאת, נכון לעתה, העשייה הישראלית בתחום פיתוח בינלאומי ו-"תיקון עולם" מועטה יחסית לפוטנציאל. אפיקים באמצעותם ניתן לקדם שיתוף פעולה זה יכולים לכלול עידוד משקיעים יהודיים להשקעות בקרן הישראלית לשיתוף פעולה עם העולם המתפתח; הענקת **matching** ממשלתי לארגונים שמגייסים תרומות מתורמים יהודיים בעולם למטרות עשייה בעולם המתפתח; קידום מערך המעודד שילוב מתנדבים מקצועיים מהעולם היהודי במשלחות ישראליות הומניטריות שמסייעות בהתמודדות עם מצבי אסון; שילוב מרכיב של התנדבויות במדינות מתפתחות לתכניות קיימות (תגלית, מסע) ולפרויקטים אחרים של משרד התפוצות; ועוד.

6 פיתוח כלים למדידת והערכת העשייה בעולם המתפתח. היעדרם של כלים ושיטות למדידת ההשפעה של התכניות הממשלתיות מונע הערכה אובייקטיבית בכל הנוגע לכדאיות ההשקעות בסקטורים ספציפיים; הצורך לתעדף יעדים אסטרטגיים כאלה או אחרים; היעילות של כלים פיננסיים שונים; וההצלחה של מודלים ספציפיים של פעילות עסקית/חברתית. על כן, מדיניות ממשלתית שמטרתה לקדם את העשייה הישראלית בעולם המתפתח חייבת לכלול אינדיקטורים ברורים שיאפשרו להעריך את ההשפעה קצרת וארוכת הטווח של התכניות השונות.